

Előszó John Dunn tanulmányához

A politikai rendszerváltásnak a társadalomtudományos gondolkodás alapjaira gyakorolt döntő hatását talán egyetlen diszciplína sem tükrözhetné jobban, mint a politikai gondolkodás történetét vizsgáló, egykor Magyarországon is virágzó, most újra lábadozásnak indult tudományág. Ennek ugyanis arra nyílik (szükségszerűen) lehetősége, hogy olyan jelenségekre, mint amilyen a rendszerváltás volt, történeti tapasztalatokra építve, mégis gondolati szinten reflektáljon. Ugyanakkor viszont e tudományág is beleeshet abba a hibába, hogy épp az önreflexióról feledkezik meg.

A nálunk eddig Locke-kismonográfiájáról ismert John Dunn, a politikai tudományok cambridge-i professzora alább következő tanulmányában épp erre az önreflexióra vállalkozik: egyszerre teszi vizsgálat tárgyává a modern politika gyakorlatát, a politikai elméletek történetét és a politikai elmélet történetének politikai-elméleti történetét. Azokat a változásokat foglalja össze, melyek a politikaelmélet történetében azidő alatt zajlottak, míg e tudományág Magyarországon kényszerű csipkerózsika-álmát aludta. Elsősorban saját tudományos környezetének, a cambridge-i új politikai gondolkodástörténeti iskolának, Quentin Skinner és J. G. A. Pocock munkásságának ismertetésére vállalkozik. E helyzetleíró gyakorlati tudománytörténeti összefoglaló után a tudományág előtt álló, megoldásra váró feladatokat összegzi egy olyan gondolatmenet keretei között, mely a modern képviselői demokráciák mögött rejlő gondolati előfeltevések nagyívű történeti rekonstrukcióját hajtja végre, miközben analitikusan is elemzi a politikának, mint egymással közösségben élő emberek egymás közti gyakorlati tevékenységének lehetséges és szükségszerű feszültségeit, külső és belső meghatározóit. E megközelítésmód legjellegzetesebb vonásai közé tartozik szándékolt korszerűtlensége, mely lehetővé teszi szerzője számára a modern tudományterületi „gettók” közti szabad átjárást, s a megszólalás angolos visszafogottsága, mely sikeresen szűri ki az ilyenfajta elemzések csaknem szükségszerű aktuálpolitikai felhangjait. Végül külön is említésre méltó az az emelt esszéstílus, mely tárgyának jelentőségéhez mért, s mely ugyancsak hozzájárul ahhoz, hogy e dolgozat példát mutasson, miként tehető termékennyé a Krisztus utáni második évezred végén is a politikáról folytatott, bölcséleti érdekű és gyakorlati jelentőségű eszmélkedés.

A dolgozatot 1991 nyarán kaptam kézirat formájában Dunn professzortól. Eredetileg az ALBION nevű tervezett, ám meg nem született negyedéves politikai gondolkodástörténeti folyóiratunk nyitószámában jelent volna meg. Köszönettel tartozom Deák Ágnesnek és az AETAS szerkesztőinek, amiért a dolgozat elkészült fordítását folyóiratukba befogadták. Tudtommal így is előbb jelenik meg magyarul, mint angolul.

Horkay Hörcher Ferenc

JOHN DUNN

A politikaelmélet története

A megértésre tett minden emberi erőfeszítés alapja végső soron valamely nézet arról, hogy mit is jelent az, megérteni valamit – hogy miben áll a megértés maga. A modern világban jó ideje a természettudományok meglepően sikeres történeti pályafutásából alkották meg a legerőteljesebb nézetet arról, hogy miben áll valaminek a megértése. Talán nem könnyű (esetleg egyenesen lehetetlen) egyértelműen meghatározni, hogy az erőteljesen megrendszabályozott hiedelem (belief) e dinamikus alakzatai valójában milyen értelemben kumulatívak, avagy kognitíve megbízhatók. A mai iparosodott országok legtöbb lakóját jellemző alacsonyfokú tudatosságnak azonban természetesen az a vélekedés is része, hogy a természettudományok valóban igazi tudást kínálnak, mégpedig olyan tárgyról, melyet józan ésszel csakis mint az emberi elfogultságoktól és preferenciáktól végsősoron teljességgel független valóságot tételezhetünk. A természettudományok szemszögéből a világegyetem, az Arisztotelészig és még korábbi időkre visszanyúló hagyomány szerint (Lear 1988.), végsősoron csakis mint természeti jelenségek irdatlan halmaza érthető meg pontosan: mint az emberi érdeklődés hőbortjaitól független, a priori entitásoké – amilyenek a fizikai részecskék, kémiai elemek, biológiai fajok, csillagok, és így tovább.

A politikai gondolkodás története ugyanakkor, noha nyilvánvalóan maga is a természeti világ történetébe ágyazott, az emberi gondolkodás más fajtáinak történetéhez hasonlóan nagyon is más fókusszal bír. Nemcsak meglehetősen pontos foglalatla annak, amit az emberi érdeklődés hőbortjainak történeteként aposztrofálhatunk, de olyan kérdéssel – tudniillik a politika viszonyaival és jelentőségével – kapcsolatos hőbortok története, amely önmagában is igen távol áll attól, hogy az emberi elfogultságoktól és preferenciáktól független legyen. E kettős megmerítettség az emberi figyelem (sőt érzelmek) partikularitásában az, ami a politikai gondolkodás történetét bizonyos fokig zavarba ejtő szellemi műfajjá teszi mindazok számára, akik arról alkotott fogalmukat, hogy mit is jelent valamit a szó szoros értelmében megérteni, a természettudományoktól veszik. A modern természettudós szemében a szellem távoli kűtfőiben való minduntalan búvárkodás a kóros intellektus jelének tűnhet, akaratlanul is egyéni gondolkodói neurózisra vagy meglehetősen szerencsétlen kollektív szellemi kudarcra vallva. Ha egyetlen modern fizikusnak sem kell megismerkednie Demokritosz nézeteivel, akkor mi mást várhat a modern politikai gondolkodó, aki oly rögeszmésen kotlik Platón, Arisztotelész, Machiavelli vagy Hobbes nézetein, mint azt, hogy e tevékenysége megfosztja tudományos hitelétől?

E kérdésben nem az zavarba ejtő, hogy az emberi történelem bármely vetületének tanulmányozása oly nagy mértékben különbözik a sejtek, atomok vagy csillagrendszerek történeti fejlődésének vagy pillanatnyi tulajdonságainak tanulmányozásától, hanem csupán az, hogy a politika megértésére tett kísérlet esetén (eltérően az atomok, sejtek, csillagrendszerek megértését célzó próbálkozásoktól) a megértésre tett emberi erőfeszítések ezen hosszú és rendszertelen története még mindig ilyen kényszerítő érvényű. A botrányos az, hogy napjaink politikaértése, eltérően napjaink fizikájának, kémiájának vagy biológiájának megértésétől, még mindig oly mélyre merül a történelembe mint olyanba – nem azért, mintha maga a politikaelmélet története észrevehetően különbözne a fizikáétól, hanem mert tárgya, a politikaelmélet, még mindig makacsul és meghatározó mértékben történeti marad. Jelen előadásom célja annak magyarázata, hogy miért szükségszerű ez még ma is (éles ellentétben a háború utáni amerikai társadalomtudósok [Easton 1953.] vagy a brit analitikus filozófusok elvárásaival [Wel-

don 1951; Laslett 1956.]); továbbá, hogy miért valószínűtlen, hogy a belátható jövőben e helyzet megváltozna, s miként befolyásolta e tény a politikaelmélet történetének mint szakmájának a fejlődését az elmúlt negyed század során.

Ezen utolsó kérdés, önmagában véve, csupán a jelen akadémiai vizsgáldások aránylag szűkkörű eredményére vonatkozik. Aligha fellengző vagy analitikusan túlzó ugyanakkor az az állítás, hogy az első két kérdés úgyszólván minden korunkban élő embert érint, sőt alighanem azokat is, akik a belátható jövőben élni fognak. Lényeges, hogy e fontosságbeli különbségnek az alábbiak mérlegelésekor kellő figyelmet szenteljünk.

Korunkban gyakorlatilag minden ember valamely meghatározott nemzetállam polgára. Túlnyomó többségük anyagi megélhetése a nemzetközi kereskedelem mind bonyolultabb és elmélyültebb rendszerének működésétől függ, amely maga is bizonytalan alapokon, politikai és gazdasági szereplők tarka sokféleségének gyakorta igencsak zavaros döntésein nyugszik. Mi több, manapság jószérivel valamennyi ember potenciálisan ki van szolgáltatva a termonukleáris, vegyi és biológiai fegyverek szinte elképzelhetetlen mértékű pusztításának, amit a természettudományok és a világgazdaság fejlődése, valamint a modern államok politikai berendezkedése tett lehetővé. Hogy lesz-e az embernek élettere kétszáz év múlva a földön, illetve három hónap múlva létezik-e még emberi faj, az egyaránt alapvetően az ember politikai szakértelmétől és belátásától (political skill and insight) függ (az utóbbi szempontból az esélyek szerencsére drasztikusan javultak az elmúlt néhány esztendőben). Ennyire még soha nem volt fontos a politika az emberi történelem során. Nem állíthatjuk ugyanakkor azt, hogy az ember politikaértése ennek hallatlan fontosságával összhangban növekedett volna.

Ha a politikaértésről azt kérdezzük, hogy miért ilyen makacsul történeti – hogy miért kell ilyen maradjon ama több szempontból gyökeresen új gyakorlati feltétel ellenére – a választ az a tény adja meg, hogy a politika az emberi tevékenység különös formája: olyan emberi cselekedetek alkotják, melyeket mindig nagyon szigorú kényszerek közepette, korlátozott mennyiségű információ alapján, véges tehetséggel és gyakorlati bölcsességgel megáldott lények hajtanak végre. Éppen az emberi szereplő meghatározó volta az, ami a politikát mint témát olyannyira kiszolgáltatja az emberi hiedelmek forgandóságának, illetve azon eszméknek, amelyek ezen balhiteket szervezik és megjelenítik. Mindazon központi fogalmaknak, melyek a modern politikai cselekvést szervezik (állam, törvényhozás, igazságszolgáltatás, polgár (citizen), állampolgár (subject), párt, osztály, kötelesség, szabadság, jog, jólét, tulajdon, forradalom, és így tovább), megvan a maguk mögöttes története.

E történet valamennyi esetben lényegében áttekinthetetlenül egyesíti a gazdasági, társadalmi és politikai tapasztalat sűrű kontextusát e kontextus implikációinak élénk és gyakorta igen invenciózus kutatásával, azon erőfeszítésben, melynek célja mind magának e kontextusnak a megértése, mind ezen belül bizonyos célok előmozdítása, illetve megakadályozása. A politikaértés folyamata soha nem merül ki jól megfontolt cselekedetek céljainak és lehetséges eszközeinek megértésében. Szükségszerűen része az adott cselekvési irányvonal közvetlen körülményeinek, illetve lehetséges következményeinek felmérése is. (Csakis ezek dönthetik el, hogy egy adott cél eléréséhez bizonyos eszközök igénybevétele az adott esetben valóban alaposan megfontolt cselekvési irányvonal-e.) A politikai eszmék- vagy a politikai gondolkodás történetének viszonylag kevés hozzáfűznivalója van a politika közvetlen körülményeinek meghatározásához és értékeléséhez. Valamivel többet mondhat, bizonyos esetekben, az adott politikai irányvonal várható következményeiről (Dunn 1984b; Dunn 1992.). (Ha tárgyi-*lagosak akarunk lenni, azt mondhatjuk, hogy ezekben az esetekben fő nevelő hatása a politikai érzékenység és ítéletalkotás kialakításában, illetve finomításában van, nem pe-*

dig meghatározott következtetések közvetítésében.) Ahol a politikaelmélet története továbbra is meghatározó jelentőségű, az azonban a politika célkitűzéseinek tisztázása és minősítése, illetve a politikai tevékenység értékelése. (Ez az a két terület, amelyről legnyilvánvalóbban elmondható: a háború utáni amerikai társadalomtudósok és brit analitikus filozófusok azon várározása, hogy a politikaelmélet története érdektelenné válik, nem bizonyult megalapozottnak.)

E megfontolások a politikaelmélet történetének újabb fejlődése során mindinkább előtérbe kerültek, és a későbbiekben még vissza kell térnünk rájuk. Mielőtt azonban erre sort kerítenénk, ugyanezen fejlődés szűkebb körben ható, kényelmesebb és akadémiásabb vonatkozásait kell áttekintenünk. Mint műfaj, a politikaelmélet története a távoli múltba nyúlik, legalább a Morálitás történetéig, melyet a 18. század elején alapozott meg az a Jean Barbeyrac, aki száműzött hugenottaként Grotius és Pufendorf nagy természetjogi műveinek kiváló szerkesztője lett. A politikaelmélet történetének tárgya azonban nyilvánvalóan még ennél is régebbi. Mint a megértés viszonylag öntudatos és megszakítatlan hagyománya, a nyugati világ politikaelmélete, példának okáért, legalább az antik görög-római civilizációig vezethető vissza. Senki nem remélheti, hogy akárcsak hozzávetőleges pontossággal felvázolhatja ezen öntudatos kontinuitás történetét anélkül, hogy hosszan elidőzne a görög városállam (a polis) vagy a római birodalom világának nagyobb tablójánál. Az a nézet ugyanakkor, hogy a politikaelmélet történetének tárgya (egész a legutóbbi időkig) lényegében Európa és diaszpórái reflexív tapasztalatára korlátozódott, nem egyszerűen kulturálisan sértő, de tarthatatlan is. Bárhol jöttek létre ugyanis írásbeliséggel rendelkező civilizációk – bizonyos politikai fejlettséggel és tartóssággal – (Kínában, az iszlám világban, Japánban, Indiában, Indonéziában vagy a 19. századi Nyugat-Afrikában), a politika meghatározó, illetve tagadhatatlanul fontos vonásainak megértésére kialakultak bizonyos hagyományok (Schwartz 1985; Hsiao 1979; Munro 1979; Metzger 1977; Gibb & Bowen 1950-57; Maruyama 1974; Najita 1974; Najita 1987; Tambiah 1976; Geertz 1980; Wilks 1975.). Ami e változatos és gyakorta különlegesen gazdag tapasztalatokat leginkább elvlasztja a nyugati világ politikaelmélet történetének dinamikus folytonosságától, az nem viszonylagos szellemi és erkölcsi mélységük vagy bölcsességük, hanem éppenséggel tér- és időbeli széttagoltságuk. Nehezebben kimutatható, ám végül is talán fontosabb az a másik különbség, hogy a nyugati világ politikai elméletíróitól eltérően, az utóbbi néhány évszázadban milyen nagy mértékben kényszerültek arra, hogy a modern politika világát ne csupán a gyarmatosítók hatalmától és gazdagságától meghatározott gyakorlati feltételek közepette, de olyan szellemi feltételek szorításában és olyan kategóriákkal is próbálják megragadni, melyeket a nyugati világban dolgoztak ki a közös globális élettér igényeinek és lehetőségeinek interpretálására.

E kétféle kapcsolat a világ nagyobbik részének politikai tapasztalata, illetve a nyugati világ politikaelmélet története között egymásra vetülve egyedülállóan drámai kihívást jelent manapság az emberi megértés számára. A politikaelmélet történetének nemzetek feletti elképzelése – miként az emberiség történetének (mint egésznek) nemzetek feletti elképzelése, nem támasztaná alá (felületesen vagy önkényesen) a nyugati világ tapasztalatának kiváltságos helyzetét. E tapasztalatot éppoly állhatatosan és előfeltevések nélkül közelítené meg, miként a világ bármely más térségének tapasztalatát; ugyanakkor irányában sem tanúsítana több figyelmet és együttérzést, mint bármely más térség tapasztalatával szemben. Manapság azonban még nagyon messze vagyunk attól, hogy egy ilyen nemzetek feletti szemléletet a magunkénak vallhatnánk, sőt, még abban is nehéz hinni, hogy bárkinek a mai egyetemi előadók (vagy hallgatók) közül hozzávetőleges fogalma lenne arról, hogy egy ilyen szemlélet valójában milyen is lenne. Igaz, hogy esetenként az előző nemzedék egy-egy nagy tudósa (talán Leo Strauss

az iszlám politikai filozófia témájában) hiteles tudományos felkészültséggel bírt egy-egy olyan hagyomány vonatkozásait illetően, mely önmagára bizonyos fokig kétség kívül mint a keresztény nyugati világ antitézisére tekint. Az is tény, hogy a jelen nemzedék egyes vezető történészei (miként John Pocock), politikai eszmék történetét éppúgy tanulmányozták Kínában és Japánban, mint Európában, Észak- és Dél-Amerikában. A nyugati imperializmus bonyolult és ellentmondásos történetének eredményeként régóta akadnak elmélyült nyugati tanulmányozói a világ valamennyi jelentős civilizációjának, amely terjedelmes írott forrásanyagot hagyott hátra: úgy a huszadik század vonatkozásában (Dumont 1972; Gibb & Bowen 1950-57; Levenson 1958-65.), mint esetenként sok évszázaddal korábban történeteket illetően (Pagden 1982; 1990; Marshall 1970.). Ez a figyelem a címzettek és utódaik körében nem mindig talált kedvező fogadtatásra (Said 1985.). A huszadik században azután érthető módon mind nagyobb számban bukkantak fel a nyugati politikai gondolkodás olyan kiemelkedő kutatói, akik alapvetően más, idegen társadalmak tagjai voltak. A legtöbb eredményt e területen is az a társadalom tudta felmutatni, amelyik először elzárkózási politikájával, majd a nyugat erőszakos behatolásának részbeni viszonzásában is mindenki másnál sikeresebbnek bizonyult, az ősi birodalom (és a modern alkotmányos köztársaság), Japán. Arra ugyanakkor aligha lehet képes bármely egyén, hogy mindazon történelmi tradíciókat áttekintse (vagy akár csak bírja mindazon nyelveket), melyekre ahhoz lenne szükség, hogy a világ sokféle népének politikai gondolkodását megragadhassa. Nem tudok egyetlen helyről sem a világon, ahol elmondhatnák, hogy egy ilyen átfogó megértéshez nélkülözhetetlen felhalmozás tevélegesen folyamatban lenne.

Így tehát az, hogy a nyugati világ politikaelméletének szakszerű historiográfiájára összpontosítunk, semmiképpen nem azon nevetséges nyugati igény igazolására tett kísérlet, mely a politikaértést a jelenben, a jövőben vagy a múlt bármely pontján szeretné kisajátítani. Egyszerűen két dolgot jelez: az első, hogy a nyugati politikaelmélet történeti fejlődése viszonylag folyamatos és öntudatos volt; a második, hogy viszonylagos folyamatossága és öntudatos volta ebben a században egyre szigorúbb és rendszerezettebb történeti elemzés tárgyává lett. Mi több, legalább ma abban is meglehetősen bizonyosak lehetünk, hogy ez a koncentráció a szó semmilyen értelmében sem szükségszerűen nárcisztikus vagy elfogult. A dolgok jelen állása szerint, azok közül, akik bármilyen keretek között komolyan gondolkodnak a politika alakításáról, abban a világban, amelyben élünk, egy pillanatra sem hagyhatják figyelmen kívül a modern állam jogi, adminisztratív és erőszak szervezeteit, a modern pártok ideológiájának és gyakorlatának elhajlásait vagy a világgereszkedelem rendszerének kiismerhetetlen dinamikáját. Ezen történeti tényeket egyig a nyugati világban elemezték először módszeresen és elmélyülten; és nyilvánvalónak tűnik, hogy különféle okokból, továbbra is alaposabban és mélyebben értik őket azok, akik úgy döntöttek, hogy (bármiféle módosításokkal, de) átveszik a politika és a gazdaság elemzésére szolgáló nyugati kategóriákat, mint azok, akik bármely hagyománytól vezérelve, amennyire csak tudták, elszigetelték magukat az érték, a cél vagy az okság nyugati fogalmának képzelt fertőzésétől. E – valljuk be – kozmopolita gyakorlati lehetőségek talaján a különböző történeti társadalmak – nyilvánvalóan jelentősen eltérő politikai és gazdasági helyzetük következtében (Metzger 1977; Mottahedeh 1987.) – nagyon eltérő kulturális érzékenységet és képzeleti örökséget mutatnak, a nemzetek feletti jelenségeket igen drasztikusan módosítva. Azt ugyanakkor a világtörténelem utóbbi néhány évtizedének leginkább megszállott, legvéresebb és leggyalázatosabb fejezetei is világossá teszik, hogy manapság a világ egyetlen társadalmá sem remélheti, hogy kulturális és politikai elszigeteltségben egy-két évtizednél tovább élhet. Meglehet, a modern politika nem igazán épületes vagy szeretetre méltó. Ám a dolgok jelen állása szerint ennél kell maradnunk. Igen jók

az esélyek arra, hogy legalább annyi ideig fennmarad, mint bármely más jellemző kulturális ténye azon világnak, amelyben élünk.

A politikaelmélet történetének vizsgálatakor haszonnal jár három eltérő típusú kérdés megkülönböztetése. Először: hogy mi is a megfelelő (vagy történetileg adott) tárgy a történetnek? (Minek a története tulajdonképp a politikaelmélet története?) Másodszor: hogyan lehet e történetet, bármiként is ítéljük pontos körvonalai (területe és határai) felől, a legjobban megérteni? (Melyik a legjobb módszer, a leghatékonyabb megközelítés e történet tanulmányozására?) S harmadszor: mi a tágabb emberi intellektus szempontjából e történet jelentősége? (Miert bír a politikaelmélet története akár a legcsekélyebb jelentőséggel bárki számára, aki e téma folyékony és pontos tárgyalásával nem csak valamely vizsgáztató elvárásainak kíván megfelelni?)

E három kérdés tárgyalására visszatérek. Azonban már e ponton érdemesnek tartom felhívni a figyelmet arra a meglehetősen magától értetődő megállapításra, hogy az e kérdésekre adható válaszok igen szorosan összetartoznak. Az egyikről (bármelyikről) alkotott nézet szükségképpen hatással lesz a két másikról alkotott nézetre. Bárki, aki feltételezi, hogy a nyugati világ politikaelméletének története (vagy akár a nyugati politikai meggyőződések jelenkori tartalma a létrejöttükhöz vezető történelmi folyamattól függetlenül) a szó bármely értelmében – és bármilyen megbízhatatlanul – de mégiscsak inkább kognitív ismeretek forrása, semmint a végzetes vakság példája vagy egy pusztá ható feltétel (affective condition), nos, e valakinek igen határozott érzelmi vannak (ha mégoly inkohérenszen támadnak is ezek) arra vonatkozólag, hogy e történet leginkább miként értendő. A nézeteltérések, legyen szó e három kérdés bármelyikéről, gyakran hevesek, és nem ritkán abból fakadnak, hogy a kölcsönös megértés rendkívül korlátozott. Am ha a körülöttük kibontakozó tudós torzsalkodások jó része nélkülözi is a kellemet, és nem ritkán láthatólag mégiscsak nem is megvilágosító, azt nem feltételezhetjük, hogy e viták szellemi mozgatórugója általában jelentéktelen, vagy hogy az irányukba ható érzelmi ösztönzések kivétel nélkül korlátoltságból fakadnának. Más egyebek mellett a politikaelmélet történetét tanulni vagy tanítani, írni róla vagy akár megértésére törekedni már önmagában is bizonyos fokig politikai tevékenység: mindenképpen a polgár erőfeszítésének kiterjesztése, olykor pedig még a katonáéknak is – igaz, nagyönis más (az utóbbi esetben határozottan tanulságosabb) eszközökkel.

A TÉMA

A politikaelmélet-történet tárgyának magva bizonyos értelemben aránylag kevésbé vitatott. Nagyön is vitatottak ugyanakkor azok az okok (grounds), amelyek szavatolni hivatottak e mag nélkülözhetetlen voltát a nyugati politikaelmélet történetének bármely alapos megértéséhez; az erkölcsi és szellemi előnyöknek, illetve azon veszélyeknek az értékelése, melyek a nyugati politikaelmélet tanulmányozásának választásával együttjárnak; valamint azon járulékos ismeretanyag becsléte köre, amit szintén tanulmányoznunk kell, ha az alapszövegeket (core texts) legalább hozzáférhetőleg pontosan és megbízhatóan akarjuk megérteni. Ezen utolsó vitapont áttekintését el kell halasztuk addig, amíg a megfelelő módszerek és közelítésmódok kérdéséhez el nem jutunk. Hasonlóképpen, a másodikra csupán akkor keríthetünk sort, amikor a politikaelmélet történetének jelenkori (és jövőbeni) jelentőségének tárgyalásához érünk. Az első ugyanakkor azonnali figyelmet követel magának.

A nyugati politikaelmélet központi tárgyát egy viszonylag pontosan meghatározott kánon művei alkotják, melyek a klasszikus szövegek státusát vívták ki maguknak (Condren 1985.). Érdekes (és nagyon bonyolult) történelmi kérdés, hogy e kánon hogyan is alakult ki, és szórakoztató (miként az utóbbi időben népszerű) szellemi játék annak bemutatása, hogy milyen könnyen és lényegi módon dekonstruálható. Jelen cél-

jaink szempontjából ugyanakkor az fontos csupán, hogy e kánon az elmúlt mintegy száz esztendőben viszonylag állandó maradt, s az újkeletű tudós heccelődéssel szemben is ellenálló. Ezen kánont bármely értelmezője minden más elemzőtől kissé eltérően állítja össze. De, miként Ludwig Wittgenstein híres analógiája esetében a családi hasonlóságról (family resemblance), egyetlen értelmezője sem valószínű, hogy különösebben kételkedne ateikéntben, hogy amivel adott esetben dolga van, az valóban e kánon alkotórészének értelmezése-e. E kánon meghatározó alakjai nagyon változatos színterekről valók: az időszámítás előtti ötödik és negyedik századi Görögországból (Platón és Arisztotelész); a Krisztus előtti és utáni első századok Rómájából (Ciceró, esetleg Seneca); a keresztény egyház befolyásos szellemi vezetői a késő antikvitás időszakából és a középkor fénykorából (Ágoston és Aquinói Szent Tamás); az olasz városállamok (Páduai Marsiglio, Machiavelli); a francia vallásháborúk nyomasztó emlékei (Boden); az európai tizenhetedik és tizennyolcadik század jelentős elméletírói a természetjog (natural law or natural right) témájában (Grotius, Hobbes, Spinoza, Locke, Rousseau); a tizennyolcadik századi Amerika és Franciaország klasszikus alkotmányozó vitái (Montesquieu, Madison, Sieyes); a tizennyolcadik századi Skócia beható elemzése az új, kereskedő társadalom, illetve az élettereül kialakított világpiac erejéről és emberi jelentőségéről (Hume, Adam Smith); ezen elemzések recepciója a tizenkilencedik századi birodalmi Britanniában (Bentham, Ricardo, John Stuart Mill); a forradalmi válság égetően sürgős kihívása (Burke, Benjamin Constant, Hegel); illetve a tizenkilencszázadi századi szocializmus bonyolult története (Marx, Lenin).

Önmagában egyetlen kánon sem szigorúan történeti interpretáció. Amit zándéka szerint közvetít, az a történelem valamely (szakrális vagy profán) metszetének jelentősége, s nem is kimerítő számadás az oksági mechanizmusokról, melyek az adott történelem formálói voltak. (A szakrális esetében minden ilyen számvetés jelentős kockázata az illetlenség elkövetése lenne). A kérdés, amely egy kánon bármely adott összetétele kapcsán fontos lehet, nem az, hogy bevezethetők lennének-e további alakok, akik a már bentfoglaltak meglátásait átütő képzelőerő vagy fogalmi tisztázottság tekintetében kiegészíthetnék, még csak az sem, hogy e tagság egyes képviselői valóban nélkülözhetetlenek-e, illetve másokat nem helyettesíthetne e haszonnal a kutató saját kedvenceivel. A kérdés inkább az, hogy valami ténylegesen nélkülözhetetlen nem maradt-e ki belőle. Nyilvánvaló, hogy a kánon ideális (vagy akár legszűkebbre vont) összetételének problémáját itt már egyszerűen nem lehet elválasztani attól a kérdéstől, hogy az adott kánon milyen igazság feltárására hivatott. Arra a kérdésre tehát, hogy a kánon jelenlegi összetétele (mindenekelőtt szigorúan a nyugati világra korlátozott volta) mennyire szerencsés, a mai nyugati politikaelmélet tágabb humán és intellektuális jelentőségének tárgyalásakor még vissza kell térnünk. Egyelőre tekintsünk központi tárgyunkra (a kánonra) úgy, ahogy azt a történelem élénk tárja, és a következőkben vegyük sorra az utóbbi három évtized arra vonatkozó vitáit, hogy e tárgyat miként is lehet a legjobban megérteni.

MÓDSZER

Ellentétben a szakrális szövegekkel, amilyenek a Korán, Mózes öt könyve vagy az Újszövetség, aligha tagadná bárki, hogy a politikaelmélet jelentős művei – legyenek azok világiak vagy sem – lényegében emberi alkotások: emberi ágensek koncentrált szellemi munkájának és képzeltetbeli felfedezőútjainak termékei (Dunn 1980. 1. fejezet). A politikaelmélet története optimális megközelítésmódjának hogyanjáról folytatott fontosabb szellemi összecsapások ütközőpontja az, hogy e banális megállapításnak mekkora jelentőséget tulajdonítsunk. E vitákban mára számos nézőpont kristályosodott ki; miközben a nézetkülönbségek jelentős része, eléggé előrelátható módon, nem

bizonyult különösebben termékenynek. Mostanra ugyanakkor e viták tartalma és indultatos volta hangsúlyossá tette három, egymástól jelentős mértékben eltérő megközelítésmód tartós vonzerejét.

Ezek egyike, szorosan kötődik a politikaelmélet történetének egyik legkiválóbb kortárs művelőjéhez, Quentin Skinnerhez, a Cambridge-i Egyetem professzorához (Tully 1988; Viroli 1987.). Skinner a szövegek történeti jellegét tekinti alapvetőnek, s ezeket végsősoron rendkívül összetett emberi cselekedetként érti, külön kiemelve a szándékok meghatározó szerepét az emberi tevékenységben (mindannyiszor határozottan elutasítva ugyanakkor azt, hogy bármely emberi cselekedet tartalmát kizárólagosan végrehajtójának öntudatos szándékaira korlátozzák). E megközelítés szerint lényegében minden egyes szöveg megértésének az a kulcsa, hogy emberi szerző (vagy szerzőgárda) terméke. Ennek megfelelően azon előfeltevésekre és célokra összpontosít, amelyek miatt a szerző egyáltalán létrehozta – illetve épp a választott formában hozta létre – művét. A második megközelítést leginkább azok a tudósok példázzák, akiket (miként a néhai C. B. Macphersont) a marxizmus valamely irányzata erőteljesen befolyásolt. Ez az irányzat éppoly komolyan veszi a szövegek történeti jellegét, mint az előbbi, ám attól eltérően a szerzői vonatkozásoknak csupán minimális (vagy tettetett) figyelmet szentel. Ehelyett a hangsúlyt azon történeti társadalomra helyezi, amelyben a mű fogant, amelyről a szerzőnek, meglehet, nem volt tiszta képe, s amely mindamellett arra sarkalta őt, hogy oly módon gondolkodjon és fejezze ki magát, ahogyan éppen tette. Az eddigiektől eltérően, a harmadik megközelítés mélyes közönyt tanúsít a szövegek történeti jellegével szemben, és több-kevesebb figyelemmel és türelemmel úgy tekint e szövegekre, mint a kortárs olvasóra váró potenciális szellemi izgalmak tárházára, s ennek megfelelően az irányzat képviselői képzelőerejüktől sodortatva bármely választ megengednek maguknak.

Nem követel különösebben nagy szellemi erőfeszítést annak belátása, hogy e három megközelítésmód nem szükségszerűen foglal magában intellektuális egyet nem értést, inkább többé-kevésbé éles ízlés- és érdeklődésbeli eltéréseket tükröznek. (E kérdést alaposan körüljárja Skinner nemrégiben írott dolgozata, amelyben mesterien védelmezi saját törekvéseit, intellektuális ízlésének és érdeklődésének következetességét: Skinner 1988.). Nyilvánvaló, hogy a három megközelítés más kérdéseket tűz maga elé, így az sem meglepő, hogy e kérdésekre jobbra más-más fajta válaszokat kínál. Egyiknek sem kell (mi több, nem is tanácsos) azonban tagadni a másik kettő potenciális értékeit. A három irányzat közül mindazonáltal az első (az öntudatos történetiséggel az alkotói tapasztalatra, szándéokra és kontextusra koncentráló) az, amelyet az elmúlt három évtizedben a legnagyobb szellemi energiák bevetésével és a legmagabiztosabban műveltek. Meghatározó felismerése e közelítésmódnak az, hogy mélyreható intellektuális (és politikai: Tully 1988, Bevezetés; Ashcraft 1986; Dunn 1979.) jelentőséggel bír az a tény, hogy magának a politikaelméletnek is létezik története. Eleinte ez a nézet viszonylag óvatosan kapott hangot, a történelmi távlat által az emberi szellem számára nyitott teret hangsúlyozva (Dunn 1969, Előszó), illetve következményeként egy többé-kevésbé ironikus távolságtartás lehetőségeit a politikaértés folyamatában (Skinner 1984; 1988.). Újabban azonban e nézet mind agresszívakban, illetve határozottan kevesebb elővigyázatossággal érvényesül (Hont & Ignatieff 1983; Dunn 1979; 1985; 1990a és b; Pocock 1989.). Hogy a politikaelmélet történetének historicista interpretációja ezen merészebb szakaszában mekkora potenciális erővel bír majd, az éppúgy múlik a kortárs politikaértés helytálló voltával szembeni szkepszisen (ami véletlenül most épp adott), mint az ezen interpretáció kiválasztotta múltbeli szövegek elemzésének tisztán történeti meggyőző erején. Nyilvánvaló vakmerőségét ezért engedékenyen kevésbé abszurdnak ítélni azon látványos gyakorlati és elméleti összeomlás fényében,

amely a kapitalista világtrend (vagy rendetlenség) gyakorlati alternatívájának marxista felfogásában következett be.

A történeti megközelítés maga mögött tudhatja a német történeti iskola mélyre nyúló szellemi gyökereit (Herder, Ranke, Dilthey: Reil 1975; Meinecke 1972.), miként a német idealista filozófiáét. A politikaelmélet történetére tett gyakorlati hatásának ugyanakkor alighanem több köze van a háború utáni brit történetírás szakmai alapelveihez (Wooton 1986, 11-12), illetve ahogy azokat mindenekelőtt Cambridgeben Peter Laslett, Duncan Forbes, John Pocock és Quentin Skinner értelmezték. Skinner saját filozófiai inspirációját mindenekelőtt az oxfordi idealista filozófustól (és történésztől), R. G. Collingwoodtól merítette. Ám az elmúlt negyed század során Collingwood látásmódjának (Collingwood 1939.), illetve a modern historiográfiai gyakorlatnak fontosságát és filozófiai meggyőző erejét egyre növekvő szigorral és határozottsággal az oxfordi nyelvfilozófia és az amerikai pragmatizmus fogalomrendszerével védte (Tully 1988.). Legalább ilyen fontos, hogy gyakorolta is azt, amit hirdetett, egy sor lélegzetelállítóan példaértékű tanulmányban, melyek a nyugati politikai gondolkodás történetét vizsgálták (Skinner 1966; 1978; 1981; 1984; 1989.).

E nagy hatású életmű nem tünteti fel magát úgy, és nem is tanácsos úgy fogadni, mint valami modellt, melyet a politikaelmélet történetét tanulmányozóknak mindannyiuknak követniük kellene tárgyuk megközelítésekor. Elsőpró erejével és eleven voltával ugyanakkor kiemelkedő érdeme, hogy élesen veti fel a kérdést: ők maguk milyen tevékenységet vélnek végezni, s ezáltal nem csupán gondatlan félreértelmességek kínál bőséges teret, de – noha ritkábban – a megnövekedett látókörrrel bíró és viszonylag buzgó reflexív gondolkodásnak is. Az utóbbi két évtizedben egy idősebb, Új-Zélandról származó tudós, J.G.A. Pocock (jelenleg a Johns Hopkins Egyetem professzora (Baltimore, USA)) reagált erre az életműre a legérzékenyebben, aki maga is eredendően a reflexív gondolkodás híve volt. Ízlése és érdeklődése sok tekintetben megegyezik Skinneréval – nevezetesen, mint minden vérbeli történész, a múltat ő is önmagáért szereti oly véghetetlenül. Némely vonatkozásban ugyanakkor meghatározó kérdésfeltevései mindig is meglehetősen eltérő végső irányultsággal bírtak. Miként sziporkázó első könyve, *The Ancient Constitution and the Feudal Law* (Az ősi alkotmány és a feudális jog 1957.), leghíresebb és legnagyobb hatású műve, *The Machiavellian Moment* (A machiavelliánus pillanat 1975.) is mindenekelőtt annak megértésére tesz kísérletet, hogy milyen jelentőséggel bír az idő az ember számára. Emellett mindkét könyv figyelmet szentel a politikai nézetek és percepció egy hosszabb időszak során tapasztalható állandóságának, illetve változásának, s e vizsgálódás során a tárgyalt művek alkotói közül semmiképp nem részesítik előnyben az elmélyültebben vagy hatékonyabban gondolkodókat. Ellentétben Skinner gyakorlatával (de módszertani elveiről részletesen lásd Tully 1988.), Pocock nagyon is a politikai gondolkodás, nézetek és nyelvek történetének kutatója, s nem a politikaelmélet történetéé: az igencsak öntudatos és analitikus érvelés történésze, melyet csupán az adott szöveg végletesen aprólékos elemzése tesz hozzáférhetővé. Számára a politikai gondolkodás mindenekelőtt egy időben létező társadalom tapasztalatának egy aspektusa; kutatójának feladata pedig az, hogy az adott tapasztalat ezen aspektusát a lehető legteljesebben és a legnagyobb történeti hűséggel feltárja. Magától értetődő, hogy Pocock ettől még nem tanúsít közönyt napjaink politikai kérdéseire. Mind Az ősi alkotmány, mind A machiavelliánus pillanat határozott szkepszisnek ad hangot a múlt társadalmainak szellemi tapasztalatát marxista módszerekkel megközelítő eredményeinek történeti megbízhatóságát illetően; későbbi írásai pedig növekvő kiábrándultságot mutatnak az otthonául választott amerikai társadalommal és politikával, illetve a társadalom gyengéinek és bűneinek megértését nézetei szerint olyannyira eltorzító liberális ideológiával szemben.

Önmagában Skinner munkásságának alighanem az lett volna a legfőbb hatása, hogy jelentősen bővítette volna azon múltbeli gondolkodók körét, akiket a politikaelmélet történészei behatóan tanulmányoznak, illetve, hogy kiemelte volna: ezek bármelyikének vizsgálata elválaszthatatlan az írásaikat ösztönző és mindannyiszor meglehetősen homályos kontextus lehető leggondosabb figyelembevételétől. Skinner még saját szűkebb érdeklődési területének, a szókincs történetének vizsgálatakor is főként az egyes szavak és kifejezések politikai vitákban való használatára összpontosított, illetve azokra a (politikai és ideológiai, valamint tisztán nyelvi) kényszerekre, melyekkel egy adott történeti helyzet résztvevői saját kiválasztott magatartásmódjuk védelmezése során szembesülnek (Tully 1988.). Ám jóval kevésbé feltűnő és meghatározó szerep jut a szerzői intencióknak Pocock elemzéseiben; s e két életmű együttes hatása mára messze túlmutat annak történetén, amit politikaelméletként határozhatunk meg, egészen a politikai tudat, kifejezésmód és tapasztalat általánosabb történetéig.

A látókör illetén kiszélesítésének historiográfiai értéke nem kérdéses. Kevésbé világos bizonyos részleteinek jelentősége magára a politikaelmélet történetére nézve. A nyelv meghatározó szerepe az emberi tevékenységben, valamint az a tény, hogy a politika maga is szigorú korlátok közé szorított emberi tevékenység, együttesen garantálják, hogy a politikai szóképzlet történetének mindig jelentős politikai hordereje van: világos, hogy még inkább igaz ez azon politikai eszmék fejlődés- és kutatástörténetére, amelyekre a szókincs vonatkozik (refer to), illetve amelyeket közvetít. A háború utáni évtizedekben sok értékes munkát szenteltek a társadalom és a politikaértés modern szóképzlete analitikusabb szempontból centrális fogalmainak történetére, nevezetesen Németországban a Bielefeldi Egyetemen Reinhart Koselleck szerkesztői irányításával, a *Geschichtliche Grundbegriffe* előkészítésekor (Koselleck, Brunner & Conze 1972-; Koselleck 1985.). Az etika területén a fogalmak történeti változásának folytonos jelentőségét jó ideje komoly hatással hirdeti a brit és észak-amerikai filozófusoknak Alisdair MacIntyre (MacIntyre 1967; 1981; 1987.), Charles Taylor (Taylor 1975; 1989.) és Bernard Williams (Williams 1985.). Ehhez képest újkeletű fejlemény, hogy e megközelítést kifejezetten politikai fogalmakra is alkalmazzák, mégpedig oly módon, hogy az nem csak a politikai gondolkodás történetét kutató új iskola történetírói elővigyázatosságát tükrözi, de annak világos érzékelését is, hogy a politikaértés valamennyi lényeges fogalma jelentős politikai karriert futott be. (Ball, Farr & Hanson 1989; Ball 1988.).

Az máris egyértelmű ugyanakkor, hogy a politikai fogalmak vagy a politikai szóképzlet olyan története, mely egyszerre képes megfelelni a történeti iskola ismeretelméleti normáinak, ugyanakkor tökéletesen tudatában van az általa tanulmányozott szavak által befutott kanyargós pálya politikai jelentőségének, rendkívüli követelményeket állító szellemi műfaj. Ezen új (és ezidáig még majdnem teljesen megíratlan) történetnek a politikaelmélet története legalább annyira lesz hálás hasznosítója, mint büszke alkotótársa. Az is biztos azonban, hogy akár gyors léptekkel halad előre az új műfaj, akár nem, semmilyen körülmények között nem lehet hatékony alternatívája vagy helyettesítője a megértés azon sajátos formáinak, melyeket a politikaelmélet története kínál.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A politikaelmélet klasszikus szövegeiből összeállított kánon jelentésmélységének meghatározása józan ésszel nem gondolható véges vállalkozásnak – ahogy például a fizikusok talán még mindig bizakodhatnak abban, hogy az alapvető részecskék azonosítását célzó program végül is sikerrel zárul (vesd össze Gadamer 1975; Collingwood 1939.). Ám a biztató kognitív végcél e hiánya nem jelenti sem azt, hogy a politikaelmélet története ne remélhetné, hogy bizonyos mértékben szellemileg kumulatív ága a

megismerésnek, sem pedig azt, hogy ne lenne képes és nem szabadna törekednie világos és igényes kérdések megfogalmazására, illetve az ezekre adható pontos és kényszerítő erejű válaszok keresésére. Az időben zajló emberi célok heterogén voltának historista elismerése, illetve ezen célok nagy történeti és kulturális távolságból való akár csak hozzátétőleges meghatározásának nyilvánvaló gyakorlati nehézségei, semmi esetre sem szentesíthetik a szellemi szabadosságot: sokkalta inkább a szellemi munkával és képzelőerővel szembeni kihívást kell látni bennük, mint mentséget a hanyagságra, né tán az önelégültségre.

Haszonnal jár négy típusát megkülönböztetni azon kérdéseknek, melyek a politikaelmélet történetének megértését célzó nekirugaszkodások során helyénvalóak. Három ezek közül egyértelműen történeti kérdés (ami természetesen nem jelenti azt, hogy a jelen emberi problémáitól érintetlenek). Csupán a negyedik olyan, amelyik nem egyszerűen a jelenből, illetve a jelen számára, de kifejezetten a jelenről kérdez. Mind a négy elsődlegesen szövegekre koncentrálnak – ám meglehetősen eltérő célokat követve. Az első egyszerűen azt kérdezi, mit akar mondani a szerző – legyen bár férfi vagy nő – a szöveggel, a szövegben. (Eleddig mindössze egyetlen nőnek, a késő tizennyolcadik századi angol radikálisnak, Mary Wollstonecraftnak, az *A Vindication of the Rights of Women* (A nők jogainak igazolása 1792.) szerzőjének lehet egyáltalán bármi esélye, hogy bekerüljön a kánonba. Ha azonban a politikaelmélet története kellően tartósnak bizonyul ahhoz, hogy ez még egyáltalán fontos legyen, akkor szinte bizonyos, hogy száz esztendő múlva nem állja már meg a helyét ez a kijelentés.) Mint láttuk, a politikai gondolkodás új történeti iskolája számára ez az első kérdés volt a legfontosabb. Talán a legfőbb maradandó szellemi hozadéka ezen irányzatnak, hogy megmutatta, miért nem lehet e kérdést magát megbízhatóan megválaszolni azon kontextus lehető legelmélyültebb és legalaposabb feltárása nélkül, amiben a szóban forgó szerző élt, tapasztalatokra tett szert, illetve az önkifejezés egy adott formája mellett döntött.

A szerzői kontextus fogalma, mihelyst alaposabb megfontolás tárgyává lett, meglehetősen megfoghatatlannak bizonyult: nem annyira a biztos megértés olcsó receptjének tűnt, mint inkább azon remény kigúnyolásának, hogy egy legalább hozzátétőleg teljes megértésig valaha is eljuthatunk. Az a gondolat ugyanakkor, hogy szerzőnek lenni (authorship) önmagában is a cselekvés egy formája, Michael Foucault rivális elgondolása dacára viszonylag erőteljesnek bizonyult. Ha a szövegre mint a cselekvés különösen bonyolult formájára tekintünk, akkor a szerzői szándék kérdése elkerülhetetlenül előtérbe kerül, és a tevékenység teljes kontextusa szükségképpen legalábbis potenciális jelentőségre tesz szert. Azon történeti tanulmányok közül, melyek azt vizsgálják, hogy mit is akar mondani szövegével, illetve szövegében a szerző, nem mind tár fel valami fontosat, amit az átlagos – történetileg tájékozatlan, ám éber szellemű – olvasó nem venne észre. Ugyanakkor minden ilyen tanulmányban megvan a lehetősége ennek. Nehéz védelmére kelni annak az állításnak, hogy ha valóban meg akarjuk érteni azt, amit valaki messzi földön és az időben tőlünk távol mondott, akkor nincs sok értelme bajlódni annak tisztázásával, hogy ki volt az illető, illetve miről is beszélt. Akit a legcsekélyebb mértékben is érdekelnek azok az emberek, akiknek tevékeny élete e jelentős szövegeket lehetővé tette, vagy aki vizsgálódásai bármely pontján hajlandó e szövegeket aszerint mérlegelni, hogy mit jelentettek létrejöttük időszakában, annak fényében, amiért egyáltalán létrejöttek, nos, az ilyen valaki nem kifogásolhatja ezen első kérdés szigorúan történeti szemléletét. Egyaránt igaz ez azokra, akik, miként a néhai Leo Strauss és követői, a politika egyes nagy elméletíróinak kiismerhetetlen titkait hangsúlyozzák, illetve azon tudósokra, akik önmagukat egyszerűen hivatásos történésznek, szerény mesterségük eszközeit többé-kevésbé önkényesen megválasztott tárgyon alkalmazó mesterembereknek tekintik.

A második kérdés tárgyalását tömörebbre foghatjuk, lévén a figyelmet eltereli magukról a politikaelmélet történetének szövegeiről, éspedig azon történeti társadalmakra, melyekben e szövegeket létrehozták. Mit árul el nekünk egy adott történeti helyzetben alkotó szerző (vagy szerzők) műve kompozíciójával az adott helyzetről magáról, netán tágabb történelmi kontextusáról? E kérdés arra szólít fel, hogy a politikaelmélet történetét ne direkt módon, hanem valaminek a tüneteként tanulmányozzuk: ne önmagáért, hanem azért, amit elárulhat arról a történelmi miliőről, amelyben először megmutatkozott. A marxista tudósok szívósabban és több képzelőerővel művelték e műfajt, mint bármely más hasonlóképpen elhatározott szellemi csoportosulás (Goldmann 1970; Hill 1972; bizonyos mértékig Macpherson 1962.). E területen azonban, ellentétben azon erőfeszítéseikkel, melyek a szerzői szándék bizonyos vonásait a szerző előtt nem szükségszerűen (vagy szükségszerűen nem) nyilvánvaló történelmi kontextus jellemzőivel magyarázták (Macpherson 1962.), noha kutatásaik tárgya nyilvánvalóan a politikaelmélet története, azok hozadéka e történet megértését aligha viszi előbbre.

Az első kérdést úgy lehetne talán a legfrappánsabban megfogalmazni, hogy „Mit akart mondani szövegével a szerző?” A másodikat: „Mit árul el a szöveg a társadalomról, amelyben szerzője élt?” Mindkét kérdés cleve egyértelmű irányultsággal bír, bármennyire növelni kell is esetenként a látószöveget ahhoz, hogy megfelelő választ adhassunk rájuk. A harmadik kérdés ugyanakkor első pillantásra nyilvánvaló centrifugális erővel bír: „Mit jelentett a szöveg azoknak, akik keletkezésükkor vagy azt követően olvasták, és miért épp azt jelentette, nem pedig valami más?” Minden jelentős szövegnek (miként valamennyi emberi cselekedetnek) van valami oka (occasion): valami, ami kiváltotta. Ám eltérően a legtöbb emberi cselekedettől, e jelentős szövegeknek hosszúranyúlt és rendkívül különböző sorsuk is van. E sors többnyire (valójában talán mindig) bizonyos fokig ironikus viszonyban áll a szerző eredeti szándékaival. Ugyanakkor e sors változatossága, illetve holdudvarának nagysága önmagában is tisztelgés a szöveg, meglehet, változó, ám mindenképpen jelentős hatalma előtt. A jelentős szövegek sorsának tanulmányozása rendkívül lebilincselő lehet, egyúttal kivételes magyarázóerővel bírhat. Ám csüggesztően embert próbálónak is bizonyulhat, és nem csupán az általa megkívánt szellemi azonosulás és gondolkodói fegyelem mértéke miatt, hanem pusztán a sziszifuszi, gyakorta hiábavaló levéltári munka mennyisége miatt is, mely e kutatás során elvégzésre vár (lásd még Dunn 1980. 3. fejezet; Kelly 1989.). Korántsem meglepő jele tehát az emberi gyarlóságnak, hogy oly kevés igazán ambiciózus tanulmány született a politikaelmélet történet jelentős szövegeinek történeti sorsáról, s hogy az e műfajban rejlő szellemi tartalékokat ezidáig alighanem egyik sem aknázza ki teljes egészében. A hivatásos historiográfia felől nézve meg kell állapítani, hogy alighanem ez utóbbi a leginkább riasztó, legkegyetlenebbül munkaigényes műfaj azon három közül, melyeket eddig áttekintettünk.

Kérdéseink közül csupán a legutolsó, a negyedik az, amely nem a múltra vonatkozik (noha kétség kívül a múltban létrehozott emberi alkotások egy körének jelenlegi és jövőbeni hatásaira kérdez). „Mit jelentenek a politikaelmélet történetének jelentős szövegei itt és most – nekünk?” („És mit jelentenek majd holnap avagy az eljövendő nemzedékek számára?”) Ez a kérdés várt ránk a folyosó végén egész idő alatt. Amennyiben erre nem vagyunk képesek válaszolni, a három másik kérdés esetében még csak az sem határozható körül pontosan, hogy mire vonatkoznak, nemhogy fontossá válhatnának. Lényegében e legutolsó kérdés alkotta a tizenhetedik, illetve tizennyolcadik századtól napjainkig a politikaelmélet történetét, mint tantárgyat Európa és Észak-Amerika egyetemlein, hogy azután ne csak az európai diaszpóra, illetve az európai hatalmak korábbi gyarmati területein terjessze el, de a világ azon kevés társadalmában is, melyek soha nem voltak alávetve a nyugatnak.

Azok, akik a második világháború óta a politikaelmélet történetének nagy tudósai voltak, többnyire elsősorban nem történészként tekintettek önmagukra, noha valamennyien szükségképp kiterjedt történelmi ismeretekkel rendelkeztek, sokukban pedig meglehetősen tiszteltet is élt a történelem, mint emberi tudásforma iránt: Észak-Amerikában Carl Friedrich és Judith Shklar a Harvard Egyetemen, Sheldon Wolin a Berkeleyn, illetve Princetomban, Leo Strauss Chicagóban, Charles Taylor a McGill Egyetemen; Britanniában John Plamenatz Oxfordban, sőt Michael Oakeshott is a London School of Economics-on; Olaszországban Norberto Bobbio Torinóban; Franciaországban Robert Derathé Nancyban és Raymond Polin Lille-ben. Igaz ugyan, Isaiah Berlin céltudatosan eltávolodott a filozófiától az eszmetörténet kedvéért, mire a társadalom- és politikaelmélet Chichele professzora lett Oxfordban; a Tokiói Egyetem rendkívüli presztízsnak örvendő jogi karán pedig Maruyama Masao és Fukuda Kan”ichi részben eszmetörténésznek vallották magukat. Mégis, a politikaelmélet történetének történelmi volta igazán döntő jelentőségre csupán Cambridge-ben tett szert. Szép lenne azt hinni, hogy Cambridge-nek egyszerűen igaza volt, máshol pedig mindenütt tévedtek. E vélekedés azonban kissé leegyszerűsítene a helyzetet.

Több esélye van az igazságra azon állításnak, hogy a történetiséget, nyelvet és szerzői szándékot középpontba állító camridge-i szemlélet egy vetülete akkor is nagy gyakorlati haszonnal kecsegtet, ha csupán a politikaelmélet nagy műveinek jelen-, illetve jövőidejű jelentőségére vagyunk kíváncsiak. Az, hogy egy hosszabb szöveget akkor értünk meg a legjobban, ha elejétől a végéig haladva olvassuk el, nem feltétlenül igaz, de a gyakorlat szempontjából mégiscsak rendkívül megbízható ítélet. Hasonlóképpen, bármilyen ironikusnak bizonyul is olykor a viszony a szöveg sorsa, illetve szerzője eredeti szándéka között, az mindazonáltal szerfölött különös lenne, ha egy analitikus érvelésre épülő jelentős művet általánosságban nem az alapján lehetne legjobban megérteni, hogy először is mit akarhatott vele alkotója közölni. Annak felismerésekor, hogy gyakorta mennyire bonyolult és nehéz bármilyen megfelelő választ adni e kérdésre, a politikaelmélet új történelmi iskolája érthető szellemi izgalmasan olykor hagyta, hogy ezen egyszerű, figyelmeztető közhely természetes magyarázóerejéről kissé megfeledkezzen. Annak megértése, hogy mit akart mondani szövegével a szerző, soha nem lehet elegendő ahhoz, hogy egy jelentős mű gondolatmenetének mai jelentőségét megállapítsuk. Az azonban nem csak nem helyénvaló, de nevetséges feltételezés is, hogy általánosságban ne lenne bölcs vezérelv törekedni e megértésre. Miként arra az irodalomelmélet művelői az utóbbi évtizedekben bőséges példával szolgáltak, az égdalta világon minden szöveg felfogható egyfajta ötletes Rorschach-teszt gyanánt, amelyre az értelmező képzelőereje rávetíthető. De mivel a politikaelmélet történetének jelentős szövegeire sok minden más mellett jellemző az is, hogy kényszerítő erejű analitikus gondolkodás művei, és mivel ezen sajátosság további tanulmányozásuk egyik alapvető indoka, a Rorschach-folt megközelítés e szövegek mai jelentőségének meghatározására – bármilyen kitartóan alkalmazzák is – nem túl ígéretes recept.

JELENTŐSÉGE

A politika, mint már megjegyeztük, nem a természet történetének valamely egyértelműen elkülönült, önmagát identifikáló tartománya, hanem az emberi cselekvés, tapasztalat és értelmezés nagy kiterjedésű, diffúz és elnagyoltan behatárolt területe. Ennek megfelelően, a politika megértésére tett emberi kísérlet nem csupán világos határokkal nem rendelkezik (ahogy ezt a politikaelmélet új történelmi iskolája oly erőteljesen bizonygatta), de vitathatatlan módon adott középpontja sincsen. Innen az akut posztmodern gyanakvás, hogy a jelentős művekből összeállított kánon, melyet gyakorlatilag a politikaelmélet történetének valamennyi művelője mindmáig a politikaértés al-

fájának és omegájának tekint, valójában sokkalta inkább a szüklátóköri önelégültség mosolyogtatóan jámbor (vagy botrányosan méltatlan) jele, semmint valós kognitív ismeretforrás.

E gyanút természetesen csak erősíti annak (persze nem mindig megfelelő hermeneutikai érzékenységről tanúbizonyságot tevő) megállapítása, hogy e kánon jó néhány eleme, illetve a nyugati világ imperialista hatalma vagy patriarkális kizsákmányolása között szoros történelmi kapcsolat van. Ám e legutóbbi esetben nagyon durva non-sequitur a gyanú alapja. Annak tudomásul vétele ugyanis, hogy az emberi megértés valamely esete kognitív korlátokkal bír (vagyis tökéletlen), illetve annak tudomásulvétele, hogy valószínűleg nem is teljességgel megbízható, még nem elégséges alap annak feltelezésére, hogy ne bírna kognitív érvénnyel. Annak belátása, hogy a megértés valamely esete egyszerűen emberi, önmagában nyilvánvalóvá teszi, hogy jó néhány lehetséges célra nem lehet tökéletesen megbízható (hogy, mint Ceasar felesége, nem lehet gyanú fölött álló: Rorty 1980.). Akkor pedig legjobban tesszük, ha a kánon tanulmányozását nem a Durkheim-féle világi ájtatosság szükségszerűen elbizakodott gyakorlatának tekintjük, hanem benne a modern politikai kategóriákra is vonatkoztatható analitikus vizsgálódás leginkább folyamatos és szisztematikus hagyományának kutatását látjuk. Platón vagy Arisztotelész, Hobbes vagy Rousseau tanulmányozása nem mohó mutogatás azon szellemi kincsesház ékszereire, mely a görög történész, Thuküdidész ragyogó kifejezésével „örökös birtoklást” ígér, hanem küzdelem, hogy a gyakorlat megközelíthetetlen és munkánknak ellenálló telérekből kinyerjük a még mindig fenyegető emberi világ lehetőségeinek és veszélyeinek megragadásához szükséges nyersanyagokat.

E tradíció a görög városállam, a polisz világába, illetve az annak történeti környezetében, mindenekelőtt az időszámítás előtti ötödik és negyedik évszázadban kifejlődött politikai és szellemi tevékenységekre nyúlik vissza: leginkább a demokrácia, a filozófia, a logika és a különféle természettudományok gyakorlatára. Magát a „politika” szót is lényegében a negyedik századi filozófus, Arisztotelész ma hasonló címen ismert nagyszerű előadásorozatának köszönhetjük. Arisztotelész Politikája azzal a megállapítással kezdődik, hogy „minden közösség nyilván valami közjó megvalósítására alakult... a legfőbb jó elérésére elsősorban mégis az a legfelsőbbrendű közösség törekszik, amely a többi magában foglalja. Ez pedig az, amit városállamnak nevezünk...” (Arisztotelész é.n. 1252a).

Ami a politikai társulást minden más emberi szerveződéstől megkülönbözteti, az egyfelől praktikus ereje, másfelől a benne megtestesült emberi ambíciók rendkívüli mértéke. Ilyen értelemben, alacsonyabb rendű és egyéni célok érdekében kifejtve (fosztogatás, pusztítás), az erő önmagában véve még nem jelent politikai társulást (királyságok, birodalmak vagy a rablóbandák legkegyetlenebbike, a latrocinia). A polisz ugyanakkor valóban a politikai társulás nagyon is megkülönböztetett formája volt (vagy legalábbis szerette így látni magát): emberek olyan csoportja alkotta, akik végsősoron jól felfogott egyéni érdekeik szerint döntéseiket és cselekedeteiket összehangolták. Magának a „politika” terminusnak a bevezetésével Arisztotelész továbblépett azon bizonytalan, ám roppant csábító elképzelésen, mely szerint a jó emberi közösségeknek a közjó érdekében együttgondolkodó és tevékenykedő egyedekből kell állniuk, s ily módon a politika (a közösségek eredetileg e tevékenységhez kötött kollektív élete) mélyen érdekelt az emberi jó kutatásában, illetve megvalósításának kísérletében.

Hangsúlyozni kell, hogy Arisztotelész nem vesztette el józan esztét. Figyelmét nem kerülte el, hogy a közösségi döntések a kicsit is figyelmes szemlélő számára nagyrészt mindig is türelmetlenek, ostobák és kölcsönösen süketek, továbbá hogy a politika kimenetelét befolyásolni szándékozó legtöbb cselekedet hajtóereje nem a közjóra tö-

rekvés, hanem annál szűkebb és sürgetőbb érdek. Sikerült ugyanakkor – lényegében máig érvényes módon – megoldania három elsőrendűen fontos tényező összekapcsolását. Az első ezek közül az emberek jólétéhez szükséges javak változékonysága és sürgető hiánya. A második az iménti javak közül azoknak a fontossága, melyeket csupán az egymással való hatékony és viszonylag széleskörű együttműködéstől remélhetnek. A harmadik az ilyen együttműködéssel járó jelentős gyakorlati nehézségek.

E három tényező egymásbafonódása az, ami a politikát mindmáig oly rendkívül fontossá, egyúttal különösen nehezen érthetővé teszi. Mindazon jelentős műveknek, melyek tartós helyet vívtak ki maguknak a kánonban, alapvető fontosságú mondandójuk van ezen tényezők legalább valamelyikéről. Az ugyanakkor nyitott kérdés, hogy e szövegek bármelyike (nemhogy a modern politikatudomány vagy napjaink közigazgatásának kollektív tudata) valaha is helytállóbb vagy tanulságosabb koncepciót dolgozott volna ki a három említett tényező kapcsolatairól, mint amilyennel Arisztotelész szolgált.

Kétségtelen persze, hogy a világ, amelyben élünk adatik, nagyon más, mint Arisztotelész világa. A polisszal összevetve (pontosabban Athénnal, melyről bármely más görög polisznál összehasonlíthatatlanul többet tudunk: Finley 1995.), világunkban a közélet megfontolásait elárasztották a morális szentenciák. Ám ugyanebben a világban a végrehajtó és a gazdasági hatalom összefonódásai hasonlíthatatlanul messzebbre nyúlnak, mint az időszámítás előtti negyedik század hellenikus ökömenéjében, és a hatalom és erőszak (power and force) viszonyai gyakran érzékelhetően kikerültek az emberi választás bármely földrajzilag köthető egységének irányítása alól, nem is beszélve a közösségi döntéshozatali eljárásokról (Dunn 1990.a). Jelentős és a gazdaság szférája felől különösen súlyos kétely a politikaelmélet nyugati hagyományával szemben, hogy nem privilegizálja-e abszurd módon a szuverén döntés és a morális szándék eszméjét – az okszerű megértés rovására. (Ez az egyik oka annak, hogy a hivatalos politikatudomány azon területein, amelyek leginkább eljegyezték magukat ezen okszerűség különböző vonatkozásainak vizsgálatával – miként a nemzetközi politikai gazdaságtan résztvevői – oly nagymértékben hajlamosak rá, hogy a politikaelmélet történetét szerencsésen elveszett álomvilágnak ítéljék – de vesd össze: Keohane in Dunn 1990.a).

Mindmáig a legszenvedélyesebb intellektuális érdekű kérdések közül való, hogy a görög társadalmi és politikai élet megkülönböztető jegyei (mindenekelőtt az, hogy önmagukat kormányzó kisközösségekre tagozódott, de például a rabszolgamunkától való jelentős függősége is) pontosan miként is alakították egyfelől különleges gondolati dinamizmusát, másfelől szellemi hagyatékának meglepő erejét. Ha Bernard Williams joggal ragaszkodik ahhoz, hogy az antik Görögország öröksége a nyugati filozófián belül maga a nyugati filozófia (Williams 1981, 202.), akkor rá kell kérdezzünk, hogy vajon a modern politikában öröksége mennyire maga a modern politika (vagy ahogy egymástól élesen eltérő módon bár, de mind a néhai Moses Finley, mind a német történész, Christian Meier ragaszkodott hozzá: a politikának épp a fogalma maga [Finley 1995; Meier 1990.]). E két kérdés összefüggésének egyikét meglehetősen behatóan vizsgálták az elmúlt évtizedekben, nevezetesen azt a lehetséges kapcsolatot, ami a görög társadalom politikai szervezetét (mindenekelőtt a közösségi döntés szerepét a háborúról és a békéről, a törvényekről és az igazságszolgáltatásról hozott döntések megformálásában) összekapcsolja az önkritikus gondolkodás olyan rendkívül szisztematikus területeivel, amilyen a logika, a filozófia, az orvostudomány, a geometria és a csillagászat (Lloyd 1979; 1990.).

A legképrázatosabb ókori filozófus-moralista, Platón felülmúlhatatlan hévvel bírálta a demokráciát; de Arisztotelész magát is a legjobb esetben eltökélten néma hí-

vei közé sorolhatjuk. A görög gondolkodás és politikai gyakorlat modern történései ugyanakkor egyértelműen bizonyították, hogy a görög közösségek nem csak magát a „demokrácia” fogalmát találták ki, hanem tudatosan létrehozták a kollektív önkormányzás (self-rule) egy hallatlanul összetett és gondosan kidolgozott rendszerét (Finley 1995.), melynek céljával és jelentőségével tökéletesen tisztában voltak (Farrar 1988; Meier 1990.). Alapjában véve, a modern demokratikus intézmények működésének kauzális megértése legalább olyan nehezen egyeztethető össze minduntalan erkölcsi önreklámozásukkal, mint bármivel, aminek Thuküdidész vagy Platón tanúja lehetett. Amennyiben az antik Görögország, ha kissé hevenyészve is, örökül hagyta a világra egyfelől a demokráciának mint a legitím politikai berendezkedés egyedülállóan meggyőző jelöltjének eszméjét, másfelől azon politikai rendszerek kauzális elemzésének és erkölcsi felértékelésének gondolkodói gyakorlatát, amelyek aligha kerülhetik el, hogy szabályos időközökben a legzavarbaejtőbb bepillantást engedjenek a demokratikus rendszerek gyakorlati eredményeibe, nos, akkor bizonyosan olyan örökséget hagyott ránk, amit tanácsos belső összefüggések egységes rendszereként megértenünk, nem pedig elkülönült elemek halmazaként, melyeket kedvünk szerint nyugodtan számításba vehetünk vagy elhagyhatunk.

A POLITIKA MEGÉRTÉSE: ÉRTÉKEK, GYAKORLAT, INTÉZMÉNYEK

Ha elfogadjuk Arisztotelész meghatározását, és úgy tekintünk a politikára, mint részben együttműködésen alapuló, részben ellentéteket magával hozó erőfeszítésre, mellyel egy adott közösség tagjai akarják azonosítani és megvalósítani közösségi életükben azt a jót, melyből azután valamennyien igazán részesülhetnek, akkor egyfelől a szó eredeti értelmében szimpátiával közelítünk a politikához, másfelől alapvetően a cselekvés, nem pedig a sorsszerűség fogalmaival ragadjuk meg. Kognitíve ezen két megközelítés egyike sem kötelező érvényű. Bármelyiktől könnyen eltérhetünk anélkül, hogy feltétlenül gondolkodói hibát vétenénk, vagy tisztességtelenül járnánk el. Szemléljük őket bár együtt vagy külön, az emberek cselekedeteikben ritkán egyértelműen megnyugtatók, és soha nem minden gyanú fölött állók. A mindenkori céljaikkal való azonosulás gyakorta nélkülözi a körültekintést, olykor pedig morálisan is elfogadhatatlan. (Nem szabad elfelejteni, hogy 1933-ban Adolf Hitler ténylegesen győzött a német választásokon.) Máskor – nem is ritkán – az azonosulás lélektanilag lehetetlen: a célok egy másik egyén vagy csoport érzelmi és szellemi hatókörén kívül esnek – nem is beszélve a gyakorlati vonzalmakról. A politikának elsődlegesen cselekvésként való felfogása azzal jár, hogy a figyelem mindenekelőtt a benne megtestesülő szándékokra irányul. Ám a bármilyen hatással is bíró politikai lépések legtöbbjének szándékolatlan következményei (unintended consequences) is vannak; sokuk pedig önnön bizonyítható hatásaival egyenesen kiábrándító kapcsolatban van. (Ferdinánd trónörökös nem azért utazott Szarajevóba 1914 nyarán, mert szándékában állt kirobbantani az I. világháborút.)

A politikaértés során a következmények mindig legalább annyit nyomnak a latban, mint a szándékok. Sőt, Max Weberrel együtt joggal ragaszkodhatunk hozzá (Weber 1943.), hogy kivétel nélkül nagyságrendekkel fontosabbak. A politikai következmények megértéséhez azonban szükség van a társadalom, a politika és a gazdaság ok-sági viszonyainak megragadására: a mechanizmusok és az intézmények működésének, valamint annak megértésére, hogy hogyan és miért idézik elő mindazt, amit előidéznek. A modern akadémián e feladat jelentős részét a társadalomtudományok (politikatudomány, szociológia, közgazdaságtan) vállalták magukra; míg az értékekkel, célokkal és szándékokkal mint olyanokkal való foglalatosság egyre inkább a politikaelmélet

történetének őreire, illetve a többé-kevésbé harcos kortárs moralistákra maradt. A politikatudósok azt vizsgálják, hogy politikai értelemben minek az esete áll fenn, illetve próbálják megérteni, hogy az miért úgy működik, ahogy működik; míg a politikaelmélet történészei, a politikafilozófusok, illetve a társadalomtudósok az így feltárt (vagy el-tusolt) lehangoló tényeket szánalomra méltónak minősítik, nyomatékosítva, hogy milyen távol állnak azon jobb világtól, amelyről mindannyian oly szívesen ábrándozunk. Nem lenne nehéz ezt a helyzetet több szimpátiával bemutatni. De mivel az, amit jelez, a szellemi szférában kialakult munkamegosztás oly siralmas hatással van a politikaértésre (Dunn 1990b.), a rokonszenv aligha helyénvaló esetünkben.

A politikaelmélet történetének legnagyobb érdeme napjainkban alighanem az, hogy oly állhatatosan szegül szembe egyfelől a modern akadémikus redukciónak, mely a politikaértést a politikai okságok pusztán pozitív (vagy normatívan felületes) elemzésére korlátozná, másfelől a dédelgetett politikai pietizmusok érzelmi kielégülést nyújtó kritikátlan ismételtetésének. A politikaelmélet története az e hivatást választónak egyszerre jelent ösztönzést és morális ítélőképességével szembeni kihívást. Magától értetődő ugyanakkor, hogy nem igazolja (mégcsak nem is menti) az oksági viszonyok figyelmen kívül hagyását vagy az ostobaságot. A mai tudományos világban egyedülálló módon, egy a politikaelmélet történetének szentelt tanulmány határozott ellenszennvel (és alig leplezett megvetéssel) kell elutasítsa azon vélekedést, hogy egy felnőtt és polgári felelősségtudattal bíró emberi lény a politika természetét kutató említett két megközelítés bármelyikét védhető módon alkalmazhatja a másiktól elszakítva. Ugyanakkor e történetiség egyetlen tanulmányozójának sincs nyomós oka arra, hogy megkísérelje el-tusolni azon gondolkodói és szellemi feszültséget, mely a kettő összekapcsolását célzó erőfeszítés szükséges velejárója, s amely a történeti tapasztalat tanúsága szerint magától a politikaértés kísérletétől is elválaszthatatlan.

A politikaelmélet jelentős történeti szövegei közül jónéhány beható figyelmet szentel a politikai okságnak; néhány pedig (Arisztotelész, Machiavelli, Grotius, Montesquieu, Burke, Kant és Marx) mind a mai napig rendkívül tanulságos abból a szempontból, hogy ezen oksági rendszer különböző vetületei miként érthetők meg a legjobban. Ugyanakkor e hagyomány leginkább mégiscsak azért érdemes a modernkor figyelmére, mert a leginkább mélyrehatóan és politikai szemlélettel kutatja az emberi értékek helyét a politika történeti realitásán belül. Aki a politika megértésére anélkül tesz kísérletet, hogy az emberi értékek természetére és erejére komolyan reflektálna, az hallatlanul felszínes és óvatlanul konvencionális megértésre kárhoztatja magát. (A jelentős politikai gondolkodók közül még a leginkább nihilisták is – Machiavelli, Maistre, feltehetőleg Nietzsche is – szellemi erejüket és eredetiségüket jórészt azon vágyuk hevességének köszönheték, hogy tagadják – elméletileg is cáfolják, és retorikusan és gyakorlatilag is eltörlik – az uralkodó erkölcsi előfeltevéseket.) Továbbra is rendkívüli nehézséget jelent szilárd és megalapozott álláspontot kialakítani az emberi értékeknek a politikában elfoglalt helyzetéről. Am amióta csak Platón megírta *Az államot*, megalapozott az a gyanú is, hogy az emberi értékek meghatározhatatlanságának és fontosságának (az emberi jószág sajnálatosan törekeny természetének: Nussbaum 1985.) szentelt különösen intenzív figyelem végül is mélységesen politikaellenesnek (anti-political) bizonyul majd: vagy határozottan lényegtelennek a politikai konfliktus gyakorlati dinamikája szempontjából, vagy olyan politikai cselekmények óvatlan támogatójának (netán tisztességtelen elkendőzőjének), melyek jellege élesen eltér azoktól az elvektől, amelyeket a kérdéses mű hirdet. A jelentős forradalmi mozgalmakban, melyek a modern világpolitika oly nagy részét teszik ki, ez a gyanú gyakorta visszataszítóan beigazolódott (Dunn 1989; 1990b, 6. fejezet). Am Platón óta ugyanilyen megalapozott az az iméntivel ellentétes gyanú is, hogy a létező politikai gyakorlatiasság, illetve az ural-

kode politikai eszme kényelmes elfogadása feltételezi a bűnrészességet azokban a fel nem ismert hatalmi és elnyomó struktúrákban, melyek áthatnak minden bármily kevésbé civilizált emberi társadalmat is, csúfot üzve szerencsétlen áldozataik kiszolgáltatottságából és nyomorából. Kevés fájdalmasabb hasadás létezik az emberi tudatban. Mindenesetre, az egészséges szellem, erkölcs és politika egyik feltétele, hogy e hasadás érzékelésére képesek maradjunk, hogy egyszerűbb megoldásként ne nyúljunk fájdalomcsillapítókhoz. A politikaelmélet történetének meg nem szűnő feladata, hogy emlékeztessen e fájdalomra: hogy őszintén felhívja rá figyelmünket, egyúttal megakadályozza, hogy érzéketlenné legyünk vele szemben. Mindez annál is inkább fontos, mivel a filozófia hivatásos tudománya úgy döntött, hogy lemond erről a felelősségről.

Bizonyos, hogy ez a hozzájárulás az erkölcsileg legszigorúbb és legpuritánabb ajánlata e történetnek; s a vastagabb szellemi alkatú (vagy kevésbé érzékeny) kutatók bizvást elutasíthatják, hogy éljenek e lehetőséggel. Ám, ezen felül a politikaelmélet története ajánl sok más, közvetlenebbül hasznosítható, illetve kevésbé felzaklató módot is annak tudtul adására, hogy a történeti értékek állandóan jelen vannak a modern politikai ideológiák és gyakorlatok szövetében. Nyilvánvalóvá teszi például a keresztény hitre térő Európától átvett kategóriák nem szűnő jelenlétét a modern politikai ideológiák olyan jellegadó vonásaiban, amelyek ma gyakorta tökéletesen nemzetek felettinek tűnnek: ilyen például az emberek, illetve polgárok jogainak szekularizált átvétele, melyeket először ama kötelesek alapján alkottak meg, amelyekkel minden egyes ember valamennyi embertársának az isteni alkotó céljainak való közös alávetettség okán tartozott (Dunn 1984a; 1990b, 2-4. fejezet; de vesd össze Tuck 1979.). Hasonlóképpen világossá teszi a drasztikus feszültséget a modern politikai legitimitáció irányadó kategóriája, a demokrácia, illetve annak máig meghatározó gyakorlati megvalósulása, a modern állam között. Míg a demokrácia premisszája az a tevékenység, amelyből egy adott népesség minden tagja kiveszi részét (Dunn 1979, 1. fejezet), addig az állam gondosan azon koncepció szerint van megalkotva, hogy kifejezett tagadása legyen bármely adott népesség azon igényének, hogy folyamatosan maga legyen a politikai hatalom letéteményese (Skinner 1989.). E találékony konstrukció természetes (noha talán nem szükségszerű) következménye volt, hogy az állampolgárok elsődleges kötelessége csak annyi cselekvési szabadságot hagy meg számukra, amennyit politikai vezetőik eltérnek, ami a gyakorlatban nem ritkán szinte kizárólag a pusztá magánéletre korlátozza tevékenységüket.

A politikaelmélet történetéből közvetlenül talán az hasznosítható a leginkább, hogy egyedülálló módon, igazi stratégiai rálátást kínál a modern politikai ideológiák kusza s gyakorta páratlanul homályos történetére. Magától értetődő, hogy nem képes megmagyarázni térben és időben zajló történeti változásait nűanszait, vagy annak részletes történetét, hogy különféle csoportosulások más-más körülmények között miként adaptálták ezen ideológiákat. De ellentétben a pozitivisták társadalomtudományok (e célra) legendásan alkalmatlan módszereivel, igenis megmutatja azon gyakorlati és szellemi kihívások fő jellemvonásait, melyeknek megválaszolására kigondolták őket; azt, hogy miként azonosíthatók azok a fogalmi elemek, melyekből ezek az ideológiák összeálltak; hogy melyek azon (megértésbeli, miként érzelmi és a taktikai) belső szellemi erővonalak, amelyek összetartják őket; illetve azt, hogy tartós intellektuális gyengékedésük és ingatagságuk milyen főbb okokra vezethető vissza. Mindezek bemutatásával és magyarázatával, ha derűlátóan akarunk fogalmazni, a politikaelmélet története érthetővé teszi a modern politikát (nyitottá az aktív és tájékozott megértés számára). Nem kínál ugyanakkor olcsó és kényelmes pótléket ezen aktív és tájékozott megértés helyett. Bizonyos fokig legfontosabb gyakorlati tanulsága éppen annak nyomatékossága, hogy milyen éles ellentét van az emberi létezés azon különböző miliói között, ahol

e történet kezdetei elnyerték formájukat, illetve annak a világnak nagyon másként szervezett valósága között, amelyben ma valamennyi emberi lény él: kiemelve mindeneke-lőtt azt a különbséget, mely az egyszerűség kedvéért potenciálisan önellátónak (s ebből következően valóban autonómnak) tekinthető emberi településeket elválasztja azoktól, melyeket mélyreható és helyileg ellenőrizhetetlen kölcsönös gazdasági, ökológiai, sőt tudati függés határoz meg.

Miként a fentiekből is kitetszik, a politikaelmélet története önmagában bizonyosan nem képes meghatározni, hogy pontosan milyen következtetésekre kell jussunk a modern politikáról, arról nem is beszélve, hogy ezen belül miként foglalkunk állást és mit támogassunk. Rámutathat ugyanakkor egy sor éles, mindazonáltal alig figyelembe vett ellentmondásra. Ezek egyike nyilvánvalóan a Benjamin Constant féle modern szabadság szférája (a személyes választás és a privát lét örömei: Constant 1988, 313-28.), illetve a modern alkotmányos köztársaságnak e szabadság garantálására megmaradt nyilvános szférája között feszül (Fontana 1985; 1991.). Egy másik ellentmondás a politikai felelősség és elszámoltathatóság (egyre gyengébb és esetlegesebb) nemzeti rendszere, melynek a tulajdonjogok saját törvényi szabályozása is része (Dunn 1990a, 5. fejezet), illetve a piaci árucsere és a termelés szervezésének nemzetközisége között tapasztalható (Dunn 1990a: Hont & Ignatieff 1983.). A harmadik ellentét egyik pólusa az egymást kölcsönösen elismerő nemzetállamok és a vélelmezett nemzetközi jótékonyosság általuk létrehozott, támogatott és védelmezett öntudatos szervezetei, a másik a brutálisan egyenlőtlenül megosztó szenvedés és öröm világa, ahol szegények óriási tömegeinek csekély vagy semmi reményük nincs arra, hogy akár gyermekeik gyermekeinek egy boldogabb élet juthat.

Az említett jelenségek egyike sem fog egyszerűen megszűnni. Az a jelentős történelmi mozgalom ugyanakkor, amely az elmúlt kétszáz év során a legemlékezetesebben vállalkozott felszámolásukra (az egyenlőségelvű társadalmi forradalom vagy a szocialista átalakítás terve) az utóbbi néhány esztendőben a történelemben példátlan gyorsasággal és mértékben bukott meg. Annak, hogy e mozgalom egyszerűen eltűnnek ismét csak kicsi az esélye. Abban viszont bizonyosak lehetünk, hogy javaslatai egy ideig határozottan visszafogottabbak és szerényebbek lesznek, maga a mozgalom pedig beható figyelmet szentel majd azon gyakorlati problémák makacs voltának, amelyek megrendüléséhez vezettek, illetve azoknak a szigorúan kognitív korlátoknak (Dunn 1984b; 1985, 6. fejezet), melyeket soha nem sikerült meghaladnia. A politikaelmélet története sokat tesz azért, hogy megmagyarázza e jelentős mozgalom sebezhetőségét és emberileg megbízhatatlan következményeit. Arra azonban alig képes lényegi magyarázatot adni, hogy miért kellett oly hirtelen és minden ízében összeroppannia. (Ennek megértéséhez mindenekelőtt a birodalmak sajátos sebezhetőségét kell figyelembe venni [Dunn 1980, 9. fejezet], illetve azon ellentmondásokat, melyek az ésszerűen szervezett modern gazdasági rend szocialista koncepciójának lényegéből fakadtak: Brus & Laski 1989.)

Bizonyosra vehetjük ugyanakkor, hogy a modern politikaértés centrumában húzódozó ellentmondások továbbra is kritikus kihívást támasztanak azon berendezkedéssel szemben, amit Teng Hsziao Ping tavaly „burzsoá liberális köztársaságnak” nevezett, s amit mi nagyvonalúbban a modern világtörténelem pillanatnyi politikai győztesének titulálhatunk. E politikai formáció – a modern alkotmányos képviselői demokrácia, illetve ingatag társadalmi-gazdasági kísérője, a jóléti állam – kétségkívül a modern politikai legitimitás egyedülállóan komoly gyakorlati aspiránsaként tudta magát bevetetni. Arra azonban továbbra sem támaszt semmilyen igényt, hogy hatékony intézményi megvalósítója legyen azon értékeknek, amelyek névleg inspirálják és legitimálják: a demokráciának, az emberek jogainak (a nőkéről ezen belül nem is beszélve), az igaz-

ságnak, a biztonságnak, és akárcsak egy minimális körütekintésnek a természeti erőforrások humán hasznosításában (Dunn 1991.).

Ahhoz, hogy megértsük azon világ politikai állapotát, amelyben élünk, mi több, megtudjuk, miként feleljünk meg az emberi kihívásoknak, melyekkel ezen állapotot szembeesít, őszintébb, egyértelműbb, kutatóbb szellemiséggel megáldott, humánusan pedig elkötelezettebb megértésre van szükségünk annál, amelyet a modern társadalomtudományok vagy a hivatásos politikusok és bürokraták jelenlegi gyakorlata kínál. E szükséglet fényében intellektuálisan éppoly alkalmatlan, mint amennyire humánus szempontból megbocsáthatatlanul erkölcstelen úgy tekinteni a politikaelmélet történetének kánonjára, mint valamely csupán lenyűgöző (vagy vészjósló) kulturális kövületre, netán a nárcisztikus elfogultság egy lehetséges terepére. Mert lehet ugyan, hogy e jelentős szövegek gyakorta felszínes és önelégült elragadtatást váltanak ki: amire azonban ösztönöznek, sőt, amit együttesen kifejezetten megkövetelnek tőlünk, az bátor és cselekvő válaszadás: a modern politikának a jelenleginél kevésbé felszínes megértése és hatékonyabb munkálkodás eredményeinek javítása érdekében.

Fordította: Gál Ferenc

Hivatkozások

- Arisztotelész é. n.: Politika, 2. kiadás, Budapest: Gondolat Kiadó.
- Ashcraft, Richard 1986: *Revolutionary Politics and Locke's Two Treatises of Government*, Princeton: Princeton University Press.
- Ball, Terence 1988: *Transforming Political Discourse*, Oxford: Basil Blackwell.
- Ball, Terence, James Farr & Russell Hanson 1989: *Political Innovation and Conceptual Change*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Berlin, Isaiah 1976: *Vico and Herder: Two Studies in the History of Ideas*, London: Chatto & Windus.
- Berlin, Isaiah 1978: *Russian Thinkers*, London: Hogarth Press.
- Berlin, Isaiah 1990: *The Crooked Timber of Humanity*, London: John Murray.
- Bobbio, Norberto 1965: *Da Hobbes a Marx*, Naples: Morano.
- Bobbio, Norberto 1971: *Una Filosofia militante: studi su Carlo Cattaneo*, Turin: Einaudi.
- Bobbio, Norberto & Michelangelo Bovero 1979: *Società e stato nella filosofia politica moderna*, Milan: Il Saggiatore.
- Brus, Włodzimierz & Kazimierz Laski 1989: *Erom Marx to the Market*, Oxford: Clarendon Press.
- Collingwood, R. G. 1939: *An Autobiography*, Oxford: Clarendon Press.
- Condren, Conal 1985: *The Status and Appraisal of Classic Texts*, Princeton: Princeton University Press.
- Constant, Benjamin 1988: *Political Writings*, ed. Biancamaria Fontana, Cambridge: Cambridge University Press.
- Derathe, Robert 1970: *Jean-Jacques Rousseau et la science politique de son temps*, 2nd ed, Paris: J. Vrin.
- Dumont, Louis 1972: *Homo Hierarchicus*, London: Paladin Books.
- Dunn, John 1969: *The Political Thought of John Locke*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dunn, John 1979: *Western Political Theory in the Face of the Future*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dunn, John 1980: *Political Obligation in its Historical Context*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dunn, John 1984a: *Locke*, Oxford: Oxford University Press.
- Dunn, John 1984b: *The Politics of Socialism*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dunn, John 1985: *Rethinking Modern Political Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dunn, John 1989: *Modern Revolutions*, 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dunn, John (ed.) 1990a: *The Economic Limits to Modern Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dunn, John 1990b: *Interpreting Political Responsibility*, Cambridge: Polity Press.
- Dunn, John 1991: *Political Obligation*, in David Held (ed.), *Political Theory Today*, Cambridge: Polity Press, pp 23–47.
- Dunn, John 1992: *Western Political Theory and the Understanding of Third World*

- Political Experience, in Thomas A. Metzger (ed.) *Culture and Polity in the Developing World*.
- Easton, David 1953: *The Political System*, New York: Alfred A. Knopf.
- Farrar, Cynthia 1988: *The Origins of Democratic Thinking*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Finley, M. I. 1995: *Politika az ókorban*, Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Fontana, Biancamaria 1985: *Rethinking the Politics of Commercial Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Fontana, Biancamaria 1991: *Benjamin Constant and the Post Revolutionary Mind*, New Haven: Yale University Press.
- Forbes, Duncan 1975: *Hume's Philosophical Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Friedrich, Carl J. 1958: *The Philosophy of Law in Historical Perspective*, Chicago: University of Chicago Press.
- Gadamer, Hans-Georg 1975: *Truth and Method*, London: Sheed & Ward.
- Geertz, Clifford 1980: *Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali*, Princeton: Princeton University Press.
- Gibb, H. A. R. & Harold Bowen 1950–57: *Islamic Society and the West*, 2 vols, London: Oxford University Press.
- Goldmann, Lucien 1970: *The Hidden God*, tr P. Thoday, London: Routledge & Kegan Paul.
- Hill, Christopher 1972: *The World Turned Upside Down*, London: Temple Smith.
- Hont, Istvan & Michael Ignatieff (eds.) 1983: *Wealth and Virtue*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hsiao, Kung-Chuan 1979: *A History of Chinese Political Thought*, Vol 1, tr F. W. Mote, Princeton: Princeton University Press.
- Kelly, Patrick 1989: *Perceptions of Locke in Eighteenth Century Ireland*, *Proceedings of the Royal Irish Academy*, 89, 2, 17–35.
- Koselleck, Reinhart 1985: *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, tr Keith Tribe, Cambridge, Mass: MIT Press.
- Koselleck, Reinhart, Otto Brunner & Werner Conze (eds.) 1972: *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexicon zur Sprache in Deutschland*, 5 vols to date, Stuttgart: Klett-Cotta.
- Laslett, Peter (ed.) 1956: *Philosophy, Politics and Society*, First Series, Oxford: Basil Blackwell.
- Laslett, Peter (ed.) 1960: *John Locke, Two Treatises of Government*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lear, Jonathan 1988: *Aristotle: The Desire to Understand*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Levenson, Joseph 1958–65: *Confucian China and its Modern Fate*, 3 vols, London: Routledge & Kegan Paul.
- Lloyd, G. E. R. 1979: *Magic, Reason and Experience*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lloyd, G. E. R. 1990: *Mentalities Demystified*, Cambridge: Cambridge University Press.
- MacIntyre, Alasdair 1967: *A Short History of Ethics*, London: Routledge & Kegan Paul.

- MacIntyre, Alasdair 1981: *After Virtue: A Study in Moral Theory*, London: Duckworth.
- MacIntyre, Alasdair 1988: *Whose Justice? Which Rationality?* London: Duckworth.
- Macpherson, C. B. 1962: *The Political Theory of Possessive Individualism*, Oxford: Clarendon Press.
- Marshall, Peter J. (ed.) 1970: *The British Discovery of Hinduism in the Eighteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Maruyama, Masao 1974: *Studies in the Intellectual History of Tokugawa Japan*, tr Miki-so Hane, Princeton: Princeton University Press.
- Meier, Christian 1990: *The Greek Discovery of Politics*, tr D. McKintock, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Meinecke, Friedrich 1972: *Historism: The Rise of a New Historical Outlook*, tr J. E. Anderson, London: Routledge & Kegan Paul.
- Metzger, Thomas A. 1977: *Escape from Predicament: Neoconfucianism and China's Evolving Culture*, New York: Columbia University Press.
- Mottahedeh, Roy 1987: *The Mantle of the Prophet*, Harmondsworth: Penguin Books.
- Mukherjee, S. N. 1968: *Sir William Jones: A Study in Eighteenth Century British Attitudes Towards India*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Munro, Donald J. 1969: *The Concept of Man in Early China*, Stanford: Stanford University Press.
- Najita, Tetsuo 1974: *Japan: The Intellectual Foundations of Modern Japanese Politics*, Chicago: University of Chicago Press.
- Najita, Tetsuo 1987: *Visions of Virtue in Tokugawa Japan*, Princeton: Princeton University Press.
- Nussbaum, Martha 1985: *The Fragility of Goodness*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Oakeshott, Michael (ed.) 1946: *Thomas Hobbes, Leviathan*, Oxford: Basil Blackwell.
- Oakeshott, Michael 1975: *On Human Conduct*, Oxford: Clarendon Press.
- Pagden, Anthony 1982: *The Fall of Natural Man*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pagden, Anthony 1990: *Spanish Imperialism and the Political Imagination*, New Haven: Yale University Press.
- Plamenatz, John 1963: *Man and Society*, 2 vols, London: Longmans.
- Pocock, J. G. A. 1957: *The Ancient Constitution and the Feudal Law*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pocock, J. G. A. 1975: *The Machiavellian Moment*, Princeton: Princeton University Press.
- Pocock, J. G. A. 1985: *Virtue, Commerce and History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pocock, J. G. A. 1989: Edmund Burke and the redefinition of Enthusiasm: the Context as Counter-Revolution, in Francois Furet & Mona Ozouf (eds.) *The French Revolution and the Transformation of Political Culture 1789–1848*: Oxford: Pergamon Press, pp 19–43.
- Polin, Raymond 1953: *Politique et philosophie chez Thomas Hobbes*, Paris: Presses Universitaires de France.

- Polin, Raymond 1960: *La Politique morale de John Locke*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Reill, Peter H. 1975: *The German Enlightenment and the Rise of Historicism*, Berkeley: University of California Press.
- Rorty, Richard 1980: *Philosophy and the Mirror of Nature*, Oxford: Basil Blackwell.
- Said, Edward W. 1985: *Orientalism*, Harmondsworth: Penguin Books.
- Schwartz, Benjamin I. 1985: *The World of Thought in Ancient China*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Skinner, Quentin 1966: *The Ideological Context of Hobbes's Political Thought*, *Historical Journal*, 9, 3, 286–317.
- Skinner, Quentin 1978: *The Foundations of Modern Political Thought*, 2 vols, Cambridge: Cambridge University Press.
- Skinner, Quentin 1981: *Machiavelli*, Oxford: Oxford University Press.
- Skinner, Quentin 1984: *The Idea of Negative Liberty*, in R. Rorty, J. Schneewind & Q. Skinner (eds.), *Philosophy in History*, Cambridge: Cambridge University Press, 193–221.
- Skinner, Quentin 1988: *A reply to my critics*, in James Tully (ed.) 1988, 231–88.
- Skinner, Quentin 1989: *The State*, in Ball, Farr & Hanson (eds.) 1989, 90–131.
- Strauss, Leo 1953: *Natural Right and History*, Chicago: University of Chicago Press.
- Tambiah, S. J. 1976: *World Conqueror and World Renouncer*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles 1975: *Hegel*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles 1989: *Sources of the Self*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Tuck, Richard 1979: *Natural Rights Theories*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tuck, Richard 1987: *The 'Modern' Theory of Natural Law*, in Anthony Pagden (ed.), *The Languages of Political Theory in Early Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 99–119.
- Tully, James (ed.) 1988: *Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics*, Cambridge: Polity Press.
- Viroli, Maurizio 1987: *'Revisionisti' e 'ortodossi' nella storia delle idee politiche*, *Rivista di Filosofia*, 78, 121–36.
- Weber, Max 1948: *Politics as a Vocation*, in H. H. Gerth & C. Wright Mills (eds.), *From Max Weber*, London, Routledge & Kegan Paul, 77–128.
- Weldon, T. D. 1953: *The Vocabulary of Politics*, Harmondsworth: Penguin Books.
- Wilks, Ivor 1975: *Asante in the Nineteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, Bernard 1981: *Philosophy*, in M. I. Finley (ed.) *The Legacy of Greece: A New Appraisal*, Oxford: Clarendon Press, 202–255.